

Prof. Dr. Hayri Kozanoğlu ile söyleşi...

BÜTÜN DÜNYADA TOZ-DUMAN YAŞANDIĞI İÇİN KRİZİN FATURASININ NE OLACAĞI ÇOK NET GÖRÜLEMİYOR DÜNYA CİDDİ RİSKLERE GEBEDİR

Bütün dünyada mortgage ile başladığı iddia edilen ama sizin tespitlerinize göre çok daha yapısal olan bir kriz var. Nereden çıktı bu kriz?

Sistem zaten bir tıkanmışlık içindeydi. Kapitalizm ürettiği mal ve hizmetlere yeterince talep yaratamama sorunu, eskiden beri yaşadığımız bu sorun 2000'li yılların başında ABD'de başlayan, AB'nin bir türlü sağlıklı büyüme rotasına girememesiyle, Japonya'nın 90'lı yıllarda yakalandığı krizi aşamamasıyla kendini zaten hissettiriyordu. Finansallaşmanın derinleşmesi, bütün dünyanın likitide havuzuna dönüştürülmesi aslında krizi geciktirmek için atılan adımlar son çareydi. Gelir dağılımının bütün dünyada hem zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında farkın artması, zengin ülkeler içinde en yüksek gelire sahip yüzde 1 kesimin reel gelirinin gerilemesi en azından yerinde saymasıyla zaten kapitalizm krize davetiye çıkartmıştı. Finansallaşarak insanlara gelirlerinin ötesinde yaşama harcama olanağı sağlanarak kriz geciktirildi. Şöyle ki insanlar tek tek kredi kartlarıyla, tüketici kredileriyle, kısa sürede daha çok yiyebilme, daha çok gezebilme olanaklarına kavuşturuldu. Uzun vadeli adım olarak insanları güçleri ötesinde, kapasitesinin ötesinde lüks konutlara yönlendirildi, ya da konut almayı aklına bile getiremeyecek insanlar finansal olanaklarla faiz oranlarının aşağı çekilmesi bazı aşırı örneklerde iki yıla varan ödemesiz koşullarla insanlara alım kapasitelerinin ötesinde konutlar satıldı. Böyle bir furya

varlık fiyatlarını yukarı çıkarttı, 150 bin dolarlık evler 200 bin dolar oldu, 200 bin dolarlık evler 300 bin dolara yükseldi. Vagona son atlayan en alt gelir grubunda olan insanlar en pahalı fiyattan ev sahibi oldular. Varlık fiyatlarının yükselmesi insanların konutlarının değerinin yükselmesi insanlarda zenginliğinin arttığı yanlışsaması yarattı. 150 bin dolara geçmişte aldığınız ev bugün 200 bin dolara oluyorsa kendinizi 50 bin dolar daha zengin hissediyor buna paralel olarak da harcama, borçlanma cesaretiniz artıyor. ABD'deki mortgage konut sistemi eğer evinizin değeri arttıysa, size yeniden borçlanma aradaki farkı cebe indirme imkânı sağlıyor. Birçok insan konut finansmanını yenileyerek 30 bin, 50 bin dolarlık nakde kavuştular. Bu sayede çok daha yüksek harcamalar yaptılar. Örneğin evinin değeri yükseldi plazma tv aldı, dünya turuna çıktı. Biliyorsunuz sabun köpükleri yavaş yavaş yükseltiler,

hiçbir zaman aşağıya inmez, en çok yükseldikleri noktada patlarlar. Bu patlama olunca zemberek tersine döndü. İnsanlar borçlarını ödeyemiyorlar, ev fiyatları düşünce 50 bin dolar nakit çeken insanların borçlarının 50 bin dolara artması, evlerinin değerinin 50 bin dolar düşmesi riskiyle karşılaşılıyor. ABD'de düşük gelire, düzenli işe sahip olmayan ama ev sahibi yapılan 6 milyon kişi var. Bunların aşağı yukarı yarısı borcunu ödeyemeyecek durumda, 3,5 milyon kişinin de evinin değeri borcundan daha düşük. Borcunuz fazla evinizin değeri düşük, yıllardır borç ödemişsiniz. Bu insanların ödeme motivasyonunu düşürüyor, evlerini terk etme, haczedilmesine izin verme eğilimini artırıyor. Bu çok karışık finansal mekanizmalarla bunun fonlaması sadece ABD'deki finansal kuruluşlar değil, Avrupa, Çin bütün dünya tarafından da üstlenildi. ABD'de borsaların çökmesi bütün dünya finansal

mekanizmaların tehlikeye düşürdü. Öbür taraftan da bunun maliyeti sadece ABD'li vergi mükelleflerine değil bütün dünyadaki vergi mükelleflerine binmiş oldu.

Genel giriş yaptınız krizin nedenleri üzerine. Doğal olarak bu krizden Türkiye de etkilenecek. Türkiye'ye yansımaları nasıl olacak?

Türkiye bu krizden etkilenmez diyenleri, "ben çay içerim nükleer sızıntı ortamında bana bir şey olmaz" diyenlere benzetiyorum. Tabii kimse şunu iddia etmiyor, sen çayı içersin 30 saniye sonra kanserden ölürsün demiyor. Bu bir olasılıkla insanların etkiler, süreç içinde etkiler. Finansal kriz de öyle. Dünya ekonomisine bu kadar entegre olan Türkiye'nin kriz ortamını hasarsız atlattığı mümkün görünmüyor. Şunu hatırlamakta yarar var, Türkiye 94'te, 99'da 2001'de şiddetli krizler yaşadı, bunun bedelini ödedi. Şu anda ABD'de yaşanan kriz 2001'de yaşanan bankacılık krizinin daha büyük boyutu. Türkiye bazı bankaları kurtararak, kamulaştırarak 50 milyar dolarlık maliyetle bankacılık sistemini düzene soktu. Türkiye ekonomisinin 700-800 milyar dolarlık ekonomi olduğunu düşünürsek, kriz patladığı anda Türkiye ekonomisi 500 milyar doların altında bir ekonomiydi. Ancak gayri safi milli hâsılanın yüzde 10'u bir maliyetle kriz atlattılabildi. ABD'nin 14-15 trilyonluk ekonomi olduğunu düşündüğümüz zaman bu 1,1-5 trilyon dolar gibi bir rakama denk gelir. Bütün dünyada sözü edilen çok yüksek maliyetli krizin benzerini Türkiye yaşadı ve bunun maliyetini ödedi. Krize bağımsızlık kazandı mı? Hayır. Öncelikle bankacılık sisteminde nüksetmese bile, Türkiye çok ciddi bir kriz ile karşılaşmaktan kendini kurtaramayacaktır. Neden? Türkiye çok ciddi borçları olan bir ülke, ve son zamanlarda özel kesimin 200 milyar dolar civarında borcu olduğunu biliyoruz. Batıdaki bankacılık sisteminin kriz ile karşılaşması, bilançosunun

daralması sermaye tabanlarının erimesi nedeniyle dünyanın başka yerlerine verilecek kredi miktarı daralacak. Birçok kredi yenilenmeyecek. Maliyetleri yükselecek, uluslar arası bankalar birbirine borç vermezken, Türkiye'deki bankalara borç açmaları çok zor. Türkiye 50 milyar dolara civarında cari açığa sahip bir ülke. Eski borçlarını yenilese bile bu sene 50 milyar dolar civarında kaynak akışına ihtiyacı var. Türkiye'nin ödemeler dengesinde ciddi sorun yaşamaması kaçınılmaz görünüyor. Borçlarını yenilemekte ve servisini yapmakta. İkincisi Türkiye mevcut kriz ortamlarını geçmişte nasıl aşmayı deniyordu. İhracatı artırarak, üretim tabanını ihracata yönlendirerek, Türkiye kendi krizini yaşarken başka ülkelere mal ve hizmet satma kapasitesinde bir gerileme olmuyordu. Kriz nedeniyle fiyatları biraz kırarak nispi nefes alma fırsatı elde ediyordu. Şimdi bütün dünya yangın yeri, başka coğrafyalara krizini ihraç etmek de kolay olmayacak. Türkiye gibi ülkeler kriz yaşadıkları zaman fabrikaların fiyatı, emlak, toprak bütün varlıkların fiyatı düşüyordu buradan kelepire mal kapatmak saikiyle bir sermaye girişi oluyordu. Uzun vadede ülkenin kaynaklarının yağmalanması anlamına gelse dahi kısa dönemde nefes alma olanağı sağlıyordu. Bu olanak şimdi yok. Çünkü dünyada başka yerlerde de kriz yaşanıyor. Serbest kalmış

para miktarı düşük, bütün dünyada varlık fiyatları kelepirci hale geliyor. Türkiye buradan da bir nefes alamayacaktır. Kaçınılmaz bir şekilde ekonominin daralması, yatırımların durması buna bağlı olarak, istihdamın düşmesi gibi sorunlarla karşılaşacaktır. Kriz ortamının Türkiye'ye göreceli olarak tek yararı, enerji ve hammadde fiyatlarının düşüşüyle yaşanacaktır. Türkiye enerji ve hammadde ithalatçısı olduğu için bütün dünyada fiyatlar aşağı doğru seyrederken Türkiye'de maliyeti düşürecektir. Dünyanın son zamanlarda en büyük hammadde ve enerji ithalatçısı Çin, onu takip eden ise Hindistan. Krizin buraları vurması, hammadde fiyatlarının daha fazla düşmesine neden olarak Türkiye'nin ödemeler dengesine belki katkı sağlar. Öbür taraftan bu bölgelerle daha yakın ekonomik ilişkiler kurarak batıya karşı daha özerk, daha bağımsız hale gelmek ve krizi buradan aşma olanaklarını da zorlamak gerek. O bakımdan dünyada ciddi toz duman yaşandığı için **krizin faturasının ne olacağını çok net olarak göremiyoruz**, reel ekonomiye mal ve hizmet üretimine çok ciddi olumsuz etki yapacağını söylemek için ise kâhin olmaya gerek yok.

Krizden doğal olarak Türkiye'nin etkileneceğini de söylediniz. Bizim asıl konumuz olan mühendislik camiası bu

İşten nasıl etkilenir? Mühendislerin yıllar itibariyle konumlarını kaybetmeleri bile çalışanlar içinde biraz ayrıcalıklı konumu var? Mühendislik alanı nasıl etkilenir ve mühendisler?

Bu soruya çözümlerle birlikte cevap vereyim. Mühendisler son kertede çoğunlukla emeğiyle geçinen, daha nitelikli emeğe sahip oldukları için daha uzun eğitim sürecinden geçtikleri için gelirleri ve refahları biraz daha yukarıda olan orta kesimin, bazen orta üst kesimin, profesyonel meslek erbabının bir parçası. Mühendislerin refahının iyileşmesi, emeklerinin karşılığını alabilmesi toplumda mal ve hizmet üretimin yapılmasıyla ilgili. O bakımdan öncelikle finansal alemde yaşanan krizin üretime en az yansımaları için uluslararası düzeyde ve Türkiye’de önlem alınması gerekiyor. Bu da ancak şu şekilde olabilir, finansal alemde yaşanan yapılan işlemlerin önemli kısmı kar ve zararın toplamının sıfır olduğu bir nevi kumar. Serbest piyasa sisteminde kar edenlerin karı yanında kalıyor, ama ekonomik krizle karşılaşınca devlet müdahale edip zarara uğrayanları kurtarıyor. Servetin elinde toplandığı kesimlerden çok ciddi servet vergisi alınması lâzım. Türev piyasalarda ABD’de tek bir enstrümandan 15 milyar dolar vuran spekülâtorlerden bahsediliyor. Üretime bunun bulaşmaması için, veya en az bulaşması için finansal kesimin kar edenlerinin karlarına el koyacak, detaylarına erişilemiyorsa toplumda büyük varlık sahibi olanların, gelir dağılımının en yüksek yüzde 1’lik yüzde 5’lik kesiminde olanların büyük ölçüde servet vergisi ile vergilendirilmesi. Konut kredisi ödeyemeyen insanların evlerinde kalmaya devam etmesi, kamunun onlar evlerini terketmeyecek, konut hakından yararlanacak şekilde müdahale etmesi gerekir. Böyle olunca krizin reel ekonomiye yansımalarının mümkün olduğu

kadar az olması sağlanır. Üretim, yatırımlar yavaşlayarak da olsa bir ölçüde devam eder. Mühendisler gibi orta, orta üst kesimler de bu süreçten daha az fatura öderler.

Orta kesimlerin kriz karşısındaki refleksleri ne olur?

Kendilerini güvencede hissetmedikleri için daha az harcama, daha fazla tasarruf etme, gelirlerini nakit tutma eğilimine girerler. Bu da ekonominin yavaşlamasına neden olur. Mühendislerin de arasında olduğu orta kesimlerin, profesyonel meslek sahiplerinin

de krizden en az zarar görebilmeleri için çözüm en yoksullara gelir transferinden geçiyor. Bu kesimler gelirleri düşük olduğu için, gelirleri arttığı zaman bunu tasarrufa değil, doğrudan tüketime aktaracak kesimlerdir. İnsanlar gelirleri artıp da geleceğe çok umutlu bakamazsa da bugün az yiyeyim yarın daha çok yerim diye düşünür. Bu kesimler toplumun en geniş kesimleri olduğu için ekonomik faaliyetlerini sürdürürlerse ekonominin can damarına kan gider ve mümkün olduğu kadar kriz az hasarla atlatılır. Türkiye’deki ve bütün dünyadaki mühendisler emek kesimleri ile ittifak içinde dayanışma içinde olmalı. Toplumun en yoksul kesimlerinin

krizden en az zarar görmeleri için hem insanî, sosyal tavır göstermeler, hem de kendi orta-uzun vadeli çıkarları için ekonominin tekrar canlanması hareketine geçmesi için onlarla dayanışma içinde olmalılar.

ABD’nin kendi yaşam tarzının bütün dünyada öykünülmesi, kopya edilmesi anlamında hem dünyanın en önemli ekonomik gücü olarak, hem de askeri gücü olarak tek süper gücü olduğu tanımlaması yapıyordu. Bush döneminde Amerika’nın inandırıcılığı, fikri hegemonyası, Amerikan yaşam tarzına duyulan özlem azaldı. Hegemonyanın önemli bir ayağı eksilmiş oldu. Amerikan ekonomisinin de krize girmesiyle birlikte Amerika’nın süper güç olmasının en önemli dayanağı askeri gücü anlamına geliyor. **Amerika’nın da askeri gücünü kullanmadan askeri unsuru olarak dünya halklarının önüne getirilmeden ekonomik gerilemeyi kabullenmesi kolay görünmüyor. Dünya bu anlamda ciddi risklere gebe.** Amerikan finans sistemindeki krizin Avrupa ülkelerine ve Asya ülkelerine fatura çıkartması ve bunun çok fazla yakınılmadan, doğrudan Amerika suçlanmadan kabul edilmesinin de biraz bunu hissetmekten kaynaklandığını düşünüyorum. **Önümüzdeki dönem, askeri gücün askeri tehditlerin öne çıkabileceği dönem yaşanabilir.** Diğer taraftan Amerika’nın Afganistan ve Irak’ta yaşadığı başarısızlıklar, sürüklendiği bataklık bu tür askeri adımlar atmasını engelliyor, iç kamuoyunda inandırıcılığını azaltıyor. Amerika’nın tek önemli askeri gücü olmasıyla, geçmişte yaşadığı başarısız deneylerin askeri gücü kullanımını caydırması arasında bir denge kurulması gerekiyor. Dünya halklarının Amerikan halkının savaşa ve güç kullanımına yönelik tercihten, Amerikan karar alıcılarını caydırması için çok ciddi mücadele gerekiyor. Yoksa korkarım ki dünyayı karanlık günler bekleyebilir.